

ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

MICHAEL HERZFELD — BRIAN JOSEPH

**ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΔΥΟ ΜΟΡΦΕΣ ΣΤΗ ΡΟΔΙΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ
ΟΧΛΟΣ ΚΑΙ ΟΧΝΟΣ**

'Ανάτυπο διπλό της «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» τόμος Δ'.

ΑΘΗΝΑΙ 1978

MICHAEL HERZFELD
BRIAN JOSEPH

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΔΥΟ ΜΟΡΦΕΣ ΣΤΗ ΡΟΔΙΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ Ο ΧΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΝΟΣ

Ο Ροδίτης φιλόλογος Εύσταθιος Στ. Λαγκάνης πλούτισε τὸ γνωστό του ἔργο «Ροδιακὸν Ἡμερολόγιον 1929, τόμος Α'» μὲ μιὰ πολύτιμη συλλογὴ γλωσσικῶν μορφῶν ποὺ δ ἵδιος τὶς εἶχε μαζέψει ἀπὸ ἀπόμερα χωριὰ τοῦ νησιοῦ του. Σκοπός του ἦταν, ὅπως φαίνεται, ὅχι μόνο ἡ κατάρτιση ἀπλῆς συλλογῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ διάσωση ἀρχαῖζουσῶν μορφῶν, στοιχείων δηλαδὴ τῆς ροδίτικης διαλέκτου ποὺ προφανῶς συσχετίζονταν μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλώσσα. Αὐτὸ προκύπτει ἀμέσως ἀπὸ τὸν τίτλο ποὺ ἔδωσε στὸ λεξιλόγιο του: «Ἀρχαῖζουσαι λέξεις ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χωρικοῖς Ρόδου». Γεννιέται ἔτσι πολὺ λογικὰ ἡ ἀπορία: μήπως δ σχολαστικὸς φιλόλογος, ποὺ ἄλλωστε προτίμησε τὴν καθαρεύουσα στὰ δικά του συγγράμματα, ἔδειχνε κάπως ὑπερβολικὸ ἐνδιαφέρον σ' ὅσες μορφὲς τῆς σημερινῆς ροδίτικης διαλέκτου μποροῦσαν ν' ἀποδοθοῦν, ὅχι πάντοτε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα, σὲ ἀρχαῖες ρίζες, ἐνδ παραμέριζε σχετικὰ ἐκεῖνες ποὺ πήγαζαν ἀπὸ ἄλλες κατευθύνσεις; Τὶς ἀρχαῖες ρίζες πάντως τὶς ἔβρισκε, ὅχι σὲ δωδεκανησιακὲς πηγές, ἀλλὰ στὴν ἀρχαία Ἀττική, ὅπως διαπιστώνει κανεὶς μόλις ρίζει τὴν πρώτη ματιὰ στὸ λεξιλόγιο. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραφε δ Λαγκάνης, κάνανε καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκριβῶς τὸ ἵδιο, συσχετίζοντας ἔτσι σημερινὲς διαλέκτους τῶν περιφερειακῶν περιοχῶν μὲ τὴν ἀρχαία γλώσσα τῆς Ἀθηναϊκῆς λογοτεχνίας. Ἡ προϋπόθεση ὅτι μποροῦσε κανεὶς νὰ βρεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο τὴν προέλευση τῶν τοπικῶν μορφῶν γέννησε πολλὰ συμπεράσματα, δικαιολογημένα καὶ ἀδικαιολόγητα, γιὰ τὶς μορφολογικὲς ἐξελίξεις τῶν τοπικῶν διαλέκτων. Μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κι ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς παρακάτω μελέτης μας.

Παρ' ὅλο δμως ποὺ κατατάχτηκε στοὺς κόλπους τῶν νεοκλασσικιστῶν, δ Λαγκάνης εἶχε ἀρκετὴ εὐαισθησία γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει τὸ νεόφερτο χαρακτήρα τοῦ σχολαστικοῦ ἰδιώματος τῶν δασκάλων, ὅπως καὶ

τις ἐπιπτώσεις του στὴν ὁμιλία — στοὺς δημόσιους τόπους τουλάχιστο — τῆς τότε νεολαίας. Ἀπὸ τῇ στάσῃ του ὀστόσο δὲν ἔλειπε καθόλου ἡ ἐσωτερικὴ συνέπεια. "Οπως δηλαδὴ πολλοὶ ντόπιοι λαογράφοι τῆς ἐποχῆς του, καὶ εἰδικὰ αὐτοὶ ποὺ ἡ καταγωγὴ τους ἦταν ἀπὸ «ἀκριτικὲς» περιοχές, κι ἐκεῖνος ἐνδιαφερόταν ἡ τοπική του πατρίδα ν' ἀποδειχτεῖ πρώτη στὴ διατήρηση γλωσσικῶν ἀρχαῖσμῶν. "Ητανε στάση ποὺ συχνὰ ὁδήγησε τοὺς ἐρευνητές αὐτοὺς σ' ἀβάσιμες «ἐτυμολογίες».

Ο Λαγκάνης ἄλλωστε εἶχε τὴν ἴδεα, ὅτι ἡ χωριάτικη προφορὰ πλησίαζε περισσότερο, σὲ σύγκριση μὲ τὴν «πανελλήνια» δημοτική, τὶς φωνολογικὲς τάσεις τῆς ἀρχαίας γλώσσας. Ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀποψῆς του αὐτῆς ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι δυὸς ροδίτικων χωριῶν (Ἀγίου Ἰσιδώρου καὶ Προφυλίων) πρόφεραν: ἡ καρδία, ἡ φωτία, ἡ μυρτία, κλπ. Ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι οἱ τονισμοὶ αὐτοὶ ἀντιστοιχοῦν ὅχι μόνο στὸ γράψιμο, ἀλλὰ καὶ στὴν προφορὰ ἀκόμη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Τόνισε δημος (σ. 212) ὅτι τέτοιοι «ἀρχαῖσμοὶ» ἀκούγονταν ἀποκλειστικὰ μεταξὺ γραμμάτων καὶ νεαροὺς γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσουν τοὺς ξένους μὲ τὴν ἐπιφανειακή τους μόρφωση. Τέτοιο κοινωνικὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μοναδικό. Ἀκούγεται ἡ μορφὴ «γουρούνι» σὲ βρισιές πολὺ πιὸ συχνὰ ἀπὸ ὅτι ἡ «χοῖρος», ἐπειδὴ ἡ δεύτερη θεωρεῖται προφανῶς πιὸ «χοντρή» (δηλ. χωρική), ἀν καὶ οἱ δυὸς δροὶ διαφοροποιοῦνται καὶ ζωολογικὰ (παρατήρηση ἀπὸ ροδίτικο πάλι χωριό). Η παρουσία τῶν μορφωτικῶν παραγόντων δὲν ἐνισχύει πάντα τὴ διάσωση «ἀρχαῖζουσῶν» μορφῶν, ὅταν αὐτὲς θεωροῦνται «χωριάτικες» ἀπὸ τοὺς ντόπιους.

Ἐτσι, παρ' ὅλη τὴν παρατηρητικότητά του σ' αὐτὸν τὸν τομέα, ὁ Λαγκάνης ἔδειξε ἰδιαίτερη ἀδυναμία γιὰ τὶς δῆθεν «ἀρχαῖζουσες» μορφές, καὶ ἔβλεπε ἀρχαῖες ρίζες σὲ σημεῖα ὅπου σήμερα, μὲ βάση τὰ πορίσματα τῆς γλωσσολογικῆς μεθόδου, θὰ τὶς θεωρούσαμε ὡς τουλάχιστον ἀμφίβολες.

Τὸ λεξιλόγιό του περιέχει (σ. 222) τὴν ἐξῆς σημείωση:

δ χ λ ὁς καὶ εἰς τινα χωρία δ χ ν ὁς λέγεται, ἡ μετὰ βροχὴν ἡ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνοίξεως πρώτη ἀναφαινομένη πόσα τῆς γῆς, ἐκ τοῦ χ λ ὁη καὶ χ ν ο ὅς διὰ τὸ δεύτερον.

Ο Λαγκάνης ὑποστηρίζει δηλαδὴ ὅτι στὴ ροδίτικη διάλεκτο ὑπάρχουν δύο λέξεις ποὺ ἡ σημασία τους εἶναι ἡ ἴδια καὶ ποὺ τὶς χωρίζει διαφορὰ ἐνὸς μονάχα γράμματος (ν καὶ λ ἀντίστοιχα). Ἀποδίδει τὴ διαφορὰ αὐτὴ σὲ ξεχωριστή, στὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς δυὸς περιπτώσεις, ἐτυμολογικὴ προέλευση.

ωλάχιστο —
λου ἡ ἐσω-
τῆς ἐποχῆς
κές» περιο-
χεῖ πρώτη
συχνὰ δόη-
οφορὰ πλη-
κή, τὶς φω-
μής του αύ-
τοῦ 'Ισιδώρου
π. Ἀφήνει
δὲ γράψιμο,
σε δῆμος (σ.
α ξὺ συγ-
ταν κυρίως
ειακή τους
ικούγεται ἡ
ος», ἐπειδὴ
καὶ οἱ δυὸι
δίτικο πάλι
ει πάντα τῇ
χωριάτικες»

μέα, δ Λαγ-
ές» μορφές,
πορίσματα
στον ἀμφί-

βροχὴν ἢ
τῆς γῆς, ἐκ

εκτο ὑπάρ-
χωρίζει δια-
τὴ διαφορὰ
τυμολογικὴ

‘Η παρακάτω κριτική ἐξέταση τῆς πρότασής του ἀποβλέπει στὴν ἀπο-
μόνωση δρισμένων μεθοδολογικῶν ἀδυναμῶν ποὺ κατὰ τὴν γνώμη μας
ὑπονομεύουν τὴν ἀξία τοῦ τελικοῦ συμπεράσματός του, καὶ ποὺ προκύ-
πτουν ἀπὸ προϋποθέσεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν τότε φιλολογία. Θὰ προσ-
φέρουμε ἀσφαλῶς καὶ δική μας ἔρμηνεία, κατὰ τὴν ὅποια ὑποστηρίζουμε
ὅτι καὶ οἱ δυὸι μορφές προέρχονται ἀπὸ κοινὴ ρίζα, ἐκείνη ποὺ γνωρίζουμε
στὴν ἀρχαία ἀττικὴ γλώσσα ὡς χ λ ὥη. ‘Ο ἀναγνώστης θὰ κρίνει κατὰ
πόσο ἀποφύγαμε τὶς μεθοδολογικὲς παγίδες ποὺ, δῆπος ἰσχυριζόμαστε, γέ-
λασαν τὸν προγενέστερό μας ἐρευνητή.

Βασικὸ πρόβλημα ἀποτελεῖ τὸ γένος τῶν δυὸι τύπων. Δυστυχῶς, δὲ
σημείωσε ὁ Λαγκάνης τὴ σχετικὴ λεπτομέρεια στὸ λεξιλόγιό του, εἶναι
ὅμως πιθανὸ νὰ εἴχε ἀκούσει καὶ τοὺς δυὸι σὲ συνδυασμὸ μὲ ἀρσενικὰ ἄρ-
θρα, ἐπίθετα κλπ. Ἡ γλωσσικὴ συνήθεια, ὅσον ἀφορᾶ τὰ οὐσιαστικὰ μὲ
δνομαστικὴ κατάληξη σὲ -ος, εἶναι κάπως ἀσταθῆς στὴ σημερινὴ Ρόδο
(πρβλ. τὸ «ἐπίσημο» ἡ Μονόλιθος μὲ τὸ συνηθισμένο στὰ χωριά δ
Μονόλιθος, πρβλ. καὶ ἡ Ἄρχαγγελος (μόνο ὡς τοπωνύ-
μιο!) (σημ. 1).

Σὲ περίπτωση ποὺ οἱ δυὸι μορφὲς ἥταν ἀρσενικές (σημ. 2), ἀναγκαστικὰ
καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα, ποὺ δ Λαγκάνης ὅπως φαίνεται τὸ θεώρησε
αὐτονόητο, ὅτι δ τύπος χ λ ὥη ἄλλαξε καὶ γένος καὶ μορφολογικὴ τάξη
(θέμα - η → θέμα - ο). Ἡ ροδίτικη δῆμος διάλεκτος δὲν ὑπέστη καθολικὴ
ἄλλαγὴ αὐτοῦ τοῦ εἰδους, κι ἔτσι ἡ πρόταση τοῦ Λαγκάνη θὰ μᾶς ὑπο-
χρέωνε νὰ ὑποθέσουμε τὴν ὑπαρξη σποραδικῆς καί, ἀπὸ τὴ δική μας ἀ-
ποψη, ἀνεξήγητης μεταμόρφωσης. “Αν καί, θὰ δοῦμε παρακάτω, τέτοιες
ἀπομονωμένες ἄλλαχες παρατηροῦνται ποὺ καὶ ποῦ καὶ δρεῖλονται σὲ
ἰδιαίτερες συνθῆκες, στὴν προκειμένη δῆμος περίπτωση υἱοθετήθηκε ἡ
χωρία αὐτὴ χωρὶς νὰ ἔξεταστε μὲ «ἀντικειμενικὰ» κριτήρια.

Δεύτερη ἀντίρρηση στὴν πρόταση τοῦ Λαγκάνη προκύπτει ἀπὸ τὸ γε-
γονὸς ὅτι στὶς δυὸι λέξεις ἀνταμόνουμε τὴν ἵδια ἀκριβῶς σημασία, ποὺ
ἄλλωστε πλησιάζει κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ μειωθεῖ συντριπτικὰ ἡ

1) Ἡς σημειώθει δῆμος ὅτι πολλὰ τοπωνύμια μὲ τὴν δνομαστικὴ κατάληξη -ος ἀνή-
κουν στὸ θηλυκὸ γένος καὶ γνωρίζονται σὲ ἄλλες περιοχές τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου. Πα-
ραδείγματα : ἡ Κόρινθος, ἡ Νίσυρος, ἡ Πύλος, ἡ Μύκονος. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις δῆμος
τὸ γένος δὲν ἀποκλείεται νὰ βασίζεται στὶς ὑπονοούμενες λέξεις πόλις καὶ νῆσος.
Στὴν περίπτωση ὧστόσο τῆς Μονολίθου, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ συνηθίζουν σήμερα
τὸν ἀρσενικὸ τύπο («δο Μονόλιθος»), ἔχαιτιας προφανῶς τῆς -εστα καὶ ἀνεξακρίβωτης -
πιθανότητας ὅτι τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὴ λ. «λίθος» (ἀρσ.).

2) Στὴν ἀντίθετη περίπτωση, ἀν δηλαδὴ κι οἱ δυὸι μορφὲς θεωροῦνται θηλυκές, θὰ
μπορούσαμε νὰ τὶς ἔξηγήσουμε μόνο μὲ βάση τὴν κοινὴ τους προέλευση ἀπὸ τὸν τύπο
χ λ ὥη. Διαφορετικὰ θὰ μᾶς ὑποχρέωνε ἡ χωρία τοῦ Λαγκάνη νὰ δεχτοῦμε τὴν ἀνε-
ξήγητη ἄλλαγὴ γένους χ νοῦς (ἀρσ.) > δ χ νὸς (θηλ.).

πιθανότητα ἀπλῆς σύμπτωσης, ἐκείνη τῆς ἀρχαίας χλόης (Liddell & Scott, *Greek Lexicon* (έλλ. ἔκδοση)): «τὰ πρῶτα πρασινᾶπα βλαστήματα τῶν φυτῶν κατὰ τὸ ἔαρ». Ἡ πρόταση τοῦ Λαγκάνη ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὸ ἀβάσιμο πόρισμα ὅτι τὸ σημαντικὸ περιεχόμενο τῆς χνοῦς συγχύθηκε μ' ἐκεῖνο τῆς χλόης.

Αλλὰ καὶ τὰ δύο αὐτὰ προβλήματα δὲ θ' ἀρκοῦσαν γιὰ ν' ἀπορρίψουμε τὴ σχετικὴ πρόταση ἀν δὲν ὑπῆρχαν κι ἄλλες ἀρνητικὲς ἐνδείξεις. Ἡ μορφολογικὴ ἀλλαγὴ δὲν ἀποκλείεται αὐτόματα, ἐπειδὴ στὴν χλόη τὰ φωνήντα -οη- ἵσως ἐνδέχεται νὰ ἔγιναν -ο- κατὰ συναίρεση (πρβλ. ροδ. βιθῶ (=βοηθῶ), πωρὸν (=πρωΐνό) μέσω τῆς τελείως ὑποθετικῆς μορφῆς πρωνὸς) (A. Tsopanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Ἀθῆνα 1940, σ. 46). Ἡ κατὰ συναίρεση μορφὴ *χλο, ποὺ δὲ θὰ κατατασσόταν ἀναγκαστικὰ σὲ θηλυκὴ κλίση, εὔκολα θὰ μετατρεπόταν ὥστε ν' ἀνήκει τελικὰ στὴν ἀρσενικοῦ γένους μορφολογικὴ τάξη μὲ κατάληξη σὲ -ο.

Ακόμη κι ἡ δυσκολία ποὺ μᾶς τὴ δημιουργεῖ τὸ ζήτημα τοῦ σημαντικοῦ περιεχομένου μειώνεται μόλις παραδεχτοῦμε ὅτι, κάτω ὅμως ἀπὸ δρισμένες μόνο ἀπόψεις, ἡ σημασία τῆς χνοῦς κάπως συγγένευε μ' ἐκείνη τῆς χλόης. Σχετικὰ ἀναφέρουμε (Liddell & Scott, *Greek Lexicon* (έλλ. ἔκδοση), λ. χνοῦς):

χνοῦς: δὲ λεπτὸς χνοῦς ὁ ἐπὶ τοῦ ἀνθοῦ ἢ τοῦ σπέρματος φυτῶν τινῶν (Θεοφρ. περὶ Φυτ. Ἰστορ. 2.8.4). Καὶ οὕτως αἱ πρῶται τρίχες ἐπὶ τῶν παρειῶν ἢ τῆς σιαγόνος κλπ. τῶν νέων (Ἄριστ. Νεφ. 978).

Ἐτσι ἡ ἀρχαία λέξη ἥδη εἶχε ἀποχτήσει μιὰ πιὸ εἰδικευμένη σημασία ἀπὸ τὴ γενικὴ «πᾶσα ἐλαφρὰ καὶ πορώδης οὐσίᾳ· ὁ ἀφρός», καὶ εἶχε ἀρχίσει κιόλας νὰ πλησιάζει ἐκείνη τῆς χλόης σὲ σχετικὰ πρώϊμη περίοδο. Ἀπὸ ἐκεῖ, τὸ νὰ καθοριστεῖ ὡς «πρώτη ἀναφαινομένη πόλη» δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν βῆμα τεράστιο ἢ ἀφύσικο, ἀν καὶ παραμένει ὁστόσο ἀνεξήγητο.

Αν δὲν ὑπῆρχαν κι ἄλλες ἀντιρρήσεις, αὐτὲς οἱ δύο πρῶτες δὲ θὰ δικαιολογοῦσαν μόνες τους τὴν ἀπόρριψη τῆς θεωρίας τοῦ Λαγκάνη, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ μόλις σημειώσαμε. Σοβαρώτερες δόμως ἀντιρρήσεις ἀφοροῦν ζητήματα φωνολογίας.

Πρῶτα, δὲν ἔξηγεται μὲ βάση τὴ θεωρία Λαγκάνη τὸ ἐναρκτικὸ -ο τῶν όχλος καὶ όχνος. Τέτοια προσθήκη θεωρεῖται σποραδικὴ τουλάχιστο στὰ ροδίτικα, καὶ μαρτυρεῖται μόνο σὲ συμπλέγματα συμφώνων ὅπου δὲ θὰ περίμενε κανεὶς διαφορετικὲς φωνολογικὲς ἔξελίξεις. Ο Τσοπανάκης (δ.π., σ. 25) χαρακτηρίζει τούτη τὴν ἀλλαγὴ ὡς «rare mais tou-

jours d' interprétation difficile» καὶ παρουσιάζει ἐλάχιστα παραδείγματα (π.χ. σκιὰ) δοσκιὰ ('Αρχάγγελος), Πλείας) δόπλειά). Κι ἀκόμη, ἂμα προστίθεται τὸ -ο στὰ ἑναρκτικὰ συμπλέγματα χ λ- καὶ χ ν-, ἀν μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ τις ἐνδείξεις τοῦ Τσοπανάκη (δ.π., σ. 121 - 122), ἐξελίσσονται αὐτοὶ κατὰ τρόπους ποὺ δὲν προβλέπονται μὲ βεβαιότητα ἀπὸ τὰ γνωστὰ γλωσσολογικὰ πρότυπα. Προσθέτουμε παραδείγματα: χ ν- ἐξελίχτηκε σὲ γ ν- (π.χ. τὰ χνότα > τὰ γνότα), καὶ πάλι > χ λ- ἐξελίχτηκε σὲ γ λ- (π.χ. χλιός > γλός, χλωμός > γλωμός, χλωρός > γλωρός). Ἐτσι ἡ θεωρία τοῦ Λαγκάνη θὰ σήμαινε δύο ξεχωριστὲς περιπτώσεις μιᾶς ἀσυνήθιστης γιὰ τὰ ροδίτικα φωνολογικῆς ἐξέλιξης.

Τὸ δεύτερο σοβαρὸ πρόβλημα προκύπτει ἀπὸ τις ἐνδείξεις ποὺ μαρτυροῦν τὴν τάση στὰ ροδίτικα τὰ λ καὶ ν νὰ παραλλάσσονται ἀμοιβαῖα. Ἡ ὑπαρξη τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ σημαίνει ὅτι πιὰ δὲν μᾶς ἐπιβάλλει ἡ λογικὴ ἀναγκαιότητα τὸ ν νὰ ὑποθέσουμε δύο ἀνεξάρτητες πηγὲς ἀντίστοιχες μὲ τις δυὸ σημερινὲς μορφὲς δ χ ν ὁς καὶ δ χ λ ὁς. Ὁ Τσοπανάκης (δ.π., σ. 144 - 145) μᾶς δίνει τις ἐξῆς ροδίτικες μορφὲς ὅπου τὸ ν ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ λ ποὺ ἀκούγεται ἀλλοῦ:

ἀγκυλάριον	> ἀνγυνάρι
προιοθία	> πορνοφία (Σάλακος)
σκολύμος	> σκονόμι ('Απόλλωνα)
ἀλλήλως	> ἀλλήνως
ἀλληλοβοήθεια	> ἀλληνοβοήθια
μελαγχολία	> μελαχχόν ν α (σὲ βρισιές: πρβλ. καὶ ίταλ. malinconia)

Καὶ δεδομένου ὅτι οἱ λέξεις δ χ λ ὁς καὶ δ χ ν ὁς σημαίνουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πράγμα, προτείνουμε καὶ τὸ ζευγάρι χλόη > δχνός νὰ προστεθεῖ στὸν παραπάνω κατάλογο.

Γιὰ δλοὺς αὐτοὺς τοὺς λόγους, τὸ συμπέρασμά μας εἶναι ὅτι καὶ οἱ δυὸ μορφὲς (δ χ λ ὁς καὶ δ χ ν ὁς) θὰ ἐξελίχτηκαν ἀπὸ κοινὴ ρίζα, ποὺ ἡ ἀττικὴ μορφὴ της εἶναι ἡ λέξη χ λ ὁ η. Ἐτσι βέβαια δὲν ἀποφεύγουμε τελείως τὴν συσχέτιση μὲ τὴ λογοτεχνικὴ γλώσσα τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς (σημ. 3), δὲν ὑποχρεωνόμαστε δμως πιὰ νὰ νίοθετήσουμε ξεχωριστὴ πρ-

3) Ὑπενθυμίζεται ὅτι ἡ «κοινὴ» ἐλληνική, ἡ ὁποία καταγόταν μὲ τὴ σειρά της ἀπὸ τὴν ἀττικὴ - ιωνικὴ, ὑπῆρξε βάση τῶν σημερινῶν μορφῶν τῆς γλώσσας. Ἐτσι, παρ' ὅλο ποὺ παραμένουν ἄγνωστες οἱ προφορικὲς μορφὲς ποὺ μεσολάβησαν χρονολογικά μεταξὺ τῆς «κοινῆς» ἐλληνικῆς καὶ τῆς σημερινῆς ροδίτικης διαλέκτου ἀντίστοιχα, χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ τοὺς ἀττικοὺς τύπους κατὰ τρόπο τελείως τυπικό, κατὰ τὴ συνήθεια ποὺ ἔχει υἱοθετηθεῖ γενικὰ ἀπὸ τοὺς γλωσσολόγους.

*Υπάρχουν μάλιστα σαφεῖς ἐνδείξεις ὅτι οἱ τοπικοὶ πολιτισμοὶ τῆς ἐλληνικῆς δ-

έλευση γιὰ κάθε «ἀρχαῖζουσα» μορφὴ τῆς τοπικῆς διαλέκτου τῆς Ρόδου, κι ἔτσι ἐνδέχεται οἱ τοπικὲς διακλαδώσεις νὰ ἔγιναν ἵσως σὲ μετακλασική, ἔστω καὶ ἀνεξακρίβωτη, ἐποχή.

Παρ’ ὅλο ποὺ ἡ «ἀνώμαλη» μεταμόρφωση τοῦ ἐναρκτικοῦ συμπλέγματος χλ- παραμένει ἀνεξήγητη κατὰ τὴ δική μας ἐρμηνεία τοῦ θέματος, σ’ αὐτὴ ἀποφεύγομε τουλάχιστο ὁποιαδήποτε ἀνάγκη νὰ ὑποθέσουμε τὴν ὑπαρξὴ δύο τελείως ἔχωριστῶν «ἀνωμαλιῶν». Μὲ τὴν ἐρμηνεία μας πάλι, ἡ σημασιολογικὴ συνταύτιση τῶν δυὸς μορφῶν δὲ δημιουργεῖ κανένα πρόβλημα. Καὶ τέλος, στὴν ἐρμηνεία μας ἀναγνωρίζεται ἡ γνωστὴ τάση, στὴ ροδίτικη διάλεκτο τὸ λ νὰ μετατραπεῖ σὲ ν, φαινόμενο ποὺ κατὰ τὴν γνώμη μας πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ τὸ λογαριάσουμε γιὰ νὰ εἴμιαστε σὲ θέση νὰ ἔξηγήσουμε κατὰ τρόπο ἰκανοποιητικὸ τὴν ταυτόχρονη ὑπαρξὴ τῶν συγγενικῶν καὶ σημασιολογικὰ ἀδιαχώριστων μορφῶν δχ λ ὁς καὶ δχ ν ὁς (σημ. 4).

On two Rhodian dialect forms: δχλὸς and δχνὸς

E. Langanis, in his Ποδιακὸν ‘Ημερολόγιον 1929 (Vol. 1), presents, among other material, a glossary of «archaizing» words still found on Rhodes. Like many philologists of his day, he sought to derive as many modern dialectal forms as possible from Ancient (i.e., Attic) sources, a habit which often led to erroneous results. Rhodian οχλὸς/οχνὸς

παιίθρου δὲν διείλουν τόσα στὸν ἀττικὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, δσο ἄλλοτε ὑποστήριζαν πολλοὶ ἔρευνητές. Βλ. π.χ. Michael Herzfeld, Προφορικὴ παράδοση καὶ κοινωνικὴ συνέχεια στὶς ἀνοιξιάτικες τελετὲς τῶν νοτιοροδίτικων χωριῶν, «Δωδεκανησιακὰ Χρονικά», τόμ. Β' (1973), 1974. Στὸν τομέα τῆς γλωσσικῆς ἱστορίας, οἱ σχετικὲς ἐνδείξεις εἰναι ἀνεπαρκεῖς, ὥστε δὲν μποροῦμε διστυχῶς νὰ καταλήξουμε σὲ δριστικὸ συμπέρασμα.

4) Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις παρατηρεῖται κι ἡ κατ’ ἀντίθετη κατεύθυνση μετατροπὴ (δηλ. ν > λ) : ἀναμένω > λαμένω, ἀνιμένω > λιμένω, νυστέρι > λιστέρι, κλπ. Προσθέτουμε καὶ τὸ ὄνομα Μαλώλης (προφανῶς παραλλαγὴ τοῦ Μ α ν ὁ λ ης, ἀπὸ νανούρισμα: Λαγκάνη δ.π., σ. 50). Γι’ αὐτὸ καὶ δὲν ἀποκλείεται οἱ δχ λ ὁς καὶ δχ ν ὁς νὰ προέρχονται ἀπὸ κάποια μορφὴ τῆς λ. χ ν ο ùς, ἐρμηνεία ἀλλωστε ποὺ δὲ διατρέχει τὸ παραπάνω μορφολογικὸ πρόβλημα. ‘Η δχ λ ὁς θ’ ἀποτελοῦσε ἔτσι δευτερεύοντα τύπο (by-form), δπου τὸ ν θὰ μετατράπηκε σὲ λ. “Αν καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δικαιολογήσει μιὰ τέτοια ἐρμηνεία, ἡ σημασιολογικὴ προσέγγιση δμως τῶν δχ λ ὁς / δχ ν ὁς πρὸς τὴν ἀρχαία χ λ ὁ η εὐνοεῖ μᾶλλον τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὄποια προέρχονται ἀπ’ αὐτὴ οἱ δυὸς ἀρχαῖες μορφές. “Οποια καὶ νὰ εἰναι δμως ἡ ἀληθινὴ προέλευση, δὲ θίγεται καθόλου τὸ βασικὸ συμπέρασμά μας, δτι δηλαδὴ δὲν προέρχονται ἀπὸ τελείως διαφορετικὲς ἀρχαῖες ρίζες οἱ δυὸς μορφές δχ λ ὁς καὶ δχ ν ὁς.

is a case in point. Langanis derived the two forms from separate sources (όχλος from χλόη, δχνός from χνοῦς), despite their absolute synonymy. Langanis' proposal, moreover, does not satisfactorily account for certain morphological and phonological facts about these forms, and ignores independent evidence for an interchange between λ and ν in Rhodian. We choose, instead, to derive both forms from χλόη, thus avoiding those problems and utilizing the λ/ν interchange to explain the variation.